

svjetskog rata (najviše je pjesama nastalih uz ilindenski ustanak). U četvrtom dijelu donesene su pjesme NOB-a. Ono što je zajedničko svim tim pjesmama jest motiv borbe za slobodu, pa su na taj način sva četiri dijela sadržajno i tematski povezana. Ta se veza najlakše može uočiti kod pjesama NOB-a, od kojih su mnoge adaptirane stare borbene pjesme. Penušliski to sa više primjera i potvrđuje. Neke pjesme u zbirci nemaju veće estetske vrijednosti, ali su interesantne kao dokumenti jedne borbene tradicije.

Predgovor zauzima pedesetak stranica, uglavnom se svodi na historijsku retrospekciju i tematska objašnjenja pjesama prema navedenoj podjeli (autor se nešto duže zadržao na razradi pojma hajdukovije). Zanimljiva je pretpostavka koja je istaknuta na početku predgovora da su, s obzirom na rasprostranjenost i arhaičnost mitoloških pjesama, epske pjesme živjele još za vrijeme doseljavanja naših naroda, samo što su ih kasnije junačke pjesme o borbama za nacionalnu slobodu potisnule. Isto tko su potisnute i one sa legendarnim temama. Autor je istakao da je vrlo teško dijeliti lirске od epskih tema. U jednoj ovakvoj tematski određenoj zbirci to se i ne može jer je, kako kaže Penušliski, važna zajednička osobina ovih pjesama upravo ta što imaju pretežno epski karakter. Šteta što autor, kao što je to običaj, ne donosi podatke o izvorima iz kojih su uzete pjesme, kao ni druge nužne bilješke uz njih. Čak nema na kraju ni uobičajenog sadržaja zbirke.

Ante Nazor

USTANAK I REVOLUCIJA U RIJEČI NARODNOG PJESNIKA. Izbor, predgovor i komentari TVRTKO ČUBELIĆ. Znanje, Zagreb 1966, 389 str.*

Prvo što primjećujemo kada uzmemo ovu knjigu u ruke jest to da je opremljena vrlo reprezentativno. Čak je ilustrirana sa 24 likovna priloga — motivi ma iz NOB-a — poznatih likovnih umjetnika i sa 28 vinjeta Mladena Veže. Kada se uz to pogleda i sadržaj na kraju knjige, onda se još uvijek veruje da se pojavila antologijska zbirka koja se podosta razlikuje od mnogih dosadašnjih nekritičkih, sveobuhvatnih i preštampanih. Ali dovoljno je samo proći kroz njen stvaran sadržaj pa da dobijemo drukčiju sliku. Istina, u knjizi ima i novina: u terminima, u ocjenama i zaključcima, u podjeli pjesama i u uključivanju u zbirku anegdota. Ali autoru ove knjige pripada primat što je prvi u Jugoslaviji sve partizanske narodne pjesme nazvao ustaničkim i odredio što kojoj republici pripada.

Počnimo od naslova: »Ustanak i revolucija...« Pojam ustanak ovdje je suvišan, jer se o ustanku može govoriti samo unutar pojma revolucije, a narodne pjesme iz ustanka, tj. one koje su nastale u ustaničkim danima 1941. samo su dio partizanskih narodnih pjesama.

Kada se pažljivije pogleda sadržaj, onda se vidi da je knjiga nastala preštampanjem bez nekog određenijeg kriterija iz drugih već izdanih knjiga. Npr. pjesme su nekritički preštampane iz dvadesetak publikacija (veći dio posla obavljen je već za negativno ocijenjenu zbirku *Plameni cvjetovi*, dok je 137 anegdota preštampano iz zbirke Bašić Rade — Orahovac Saif: *Anegdote iz oslobođilačkog rata*, Sarajevo 1957, a samo preostalih 7 iz četiri druga izvora.

Jezgra uvodne studije štampana je prvi put u *Radu Kongresa folklorista Jugoslavije VI*, Ljubljana 1960. Tu je citirano samo 11 stihova. U članku objavljenom u *Jeziku* br. 1, g. 1959. pod istim nazivom nema većih sadržajnih izmjena osim što su sada navedena 144 stiha. Usporedba teksta može se pratiti od početka do kraja. U zbirci *Plameni cvjetovi*, izd. Mladost, Zagreb 1961. uvod je ponovo

* Izvod iz opširnijeg prikaza ove knjige, koji je objavljen u »Školskim novinama« od 18. XI 1966.

objavljen, tu je citirano 206 stihova. Ni tu nema bitnijih sadržajnih razlika. U knjizi *Ustanak i revolucija*... uz promijenjen naslov dopisana su tri prva uvodna odjeljka i tri zadnja (XIV—XVI). Posljednji govore o proznim vrstama u »ustaničkim previranjima« (podvukao A. N.). Broj citiranih stihova narastao je na 318. Navode se i cijele pjesme koje se nalaze u knjizi. U okviru od 4—13. odjeljka uklopljen je uz sitnije lektorske zahvate i izmjene, tekst iz *Plamenih cvjetova*. (Autor nije dao objašnjenje tih svojih postupaka.) Osim toga ta studija vrvi nepreciziranim pojmovima, nejasnim formulacijama, proizvoljnim ocjenama i netačnim zaključcima.

Na str. 11 svog predgovora Čubelić kaže: »Partizanska narodna pjesma jedinstvena je pojava na cjelokupnom jugoslavenskom teritoriju i predstavlja čvrsto strukturiran motivsko—tematski krug. Pjevala se posvuda pretežno ujednačenim jezikom i stilom, bez većih jezičkih i drugih lokalnih razlika. Pojedini narodi davali su svoje uže teme i nacionalne likove, ali se pjevalo uvijek na jedan određeni način koji je davao partizanskoj pjesmi njen vlastiti pečat.« Ali Čubelić ipak pjesme dijeli po republikama (»Ustanak u Srbiji«, »Ustanak u Crnoj Gori« itd.). Ako je tačno ono što je rečeno u predgovoru, onda se pitamo: zašto su pjesme tako mehanički podijeljene? Iako partizanske narodne pjesme predstavljaju »čvrsto strukturiran motivsko—tematski krug«, ipak nisu bez većih jezičnih i lokalnih razlika.

Nenaučan je način na koji Čubelić razvrstava pjesme. On, npr., pjesmu »Došlo pismo od narodne vlade« (str.81) stavlja među one koje su nastale u ustanku u Srbiji. Međutim, prvi distih ove pjesme nastao je prema starijoj pjesmi: »Došlo pismo iz Bosne«, Treći distih:

Zbogom, selo, zbogom vinogradi,
zbogom da ste i vi momci mladi,

nastao je prema stihovima iz »Dačkog rastanka« B. Radičevića, a četvrti:

Svakoj majci treba da je dika,
koja šalje u borbu vojnika,

iz starije vojničke pjesme. Ni preostala dva distiha ne spadaju tamo, pa pjesma djeluje nekoherentno. Sve pjesme o Savi Kovačeviću uvrštene su u grupu »Ustanak u Crnoj Gori«, iako je jednu od ljepših »Što to šumi Sutjeska« prema sjećanjima Šojka Ive »spjevao neki Dubrovčanin« (ova se izjava nalazi u arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu). Pjesmu »Bolna leži partizanka (valjda omladinka-op. moja) Mara«, koja je razvrstana u grupu »Ustanak u Hrvatskoj«, spjevao je Čopić. Pjesma »Viju vuci« smještena je u grupu »Ustanak u Bosni i Hercegovini«. Međutim, vrlo joj je slična »Ranjeni barjaktar« koja se nalazi u rukopisnoj zbirčici Marka Ujevića (vlasnik B. Karaman, Krilo—Jesenice) a ispravljena je ili zabilježena između godina 1876. i 1880. Pjesma »Šesta lička spasila Maršala« nalazi se među pjesmama »Ustanak u Bosni i Hercegovini« itd.

Iako je autor u napomeni kazao da je: »U izboru pjesama i anegdota pazio... na tematsku širinu i raznolikost, na dotjeranost oblika, na jezičku doradenost, na idejnu određenost i dubinu životne spoznaje«, pri odabiranju pjesama toga se nije držao jer u tom izboru ima i tako slabih koje ni po kakvom kriteriju ne bi trebale biti tu. Npr. iz pjesme »Puško moja, divan darek« jedino bi se mogao izdvojiti prvi od devet distiha. Pjesma »Gusle moje od javorovine« početak je neke loše suvremene epske pjesme. Pjesma »Ustaj seljok« sa svojih sedamnaest distiha djeluje suviše inkonstruirano. Sastavljena je od više pjesmica. Da se netko trudio da od tih pjesmica sastavi lošiju, teško bi uspio. Zbog čega je došla u uži izbor i pjesma »Drug je Marko ustanak digao«:

Drugarice, sjetimo se lani,
kako su nam bili crni dani!
Kako smo se po šumama krili,
svoje kuće puste ostavili.
A kada smo natrag dolazili,
mnogu djecu mrtvu nalazili ...

Slijedi još 48 stihova potresnog sadržaja, ali vrlo monotonih i slabo izraženih.

U istoj napomeni autor kaže i ovo: »Kod pjesama priklanjao sam se u pravilu onima koje su autentičnije i starije, tj. koje su zapisane u toku revolucije ili neposredno poslije nje.« Pitamo se zašto je onda autor u odjeljak »O buntovniku i robijašu« uvrstio, npr., pjesme »Pozdrav majci« ili »Šume, šume«, odnosno u grupu: »O obnovi i izgradnji« — »Zorom rano naša pjesma zvonik«, »Našla mi nana boljeg dragana« ili »Pjesmu novih zora«. Prva, »Pozdrav majci« u onom obliku nije pjevana prije rata. Treći distih glasio je, ali u nešto drukčijem kontekstu: »Zbogom, majko, budi žena jaka — smrt ne plaši Lenjinova đak«. Tek kasnije u NOB-u drugi stih se pjevao: »Rodila si Titovog junaka«. Druga pjesma »Šume, šume« mogla je nastati samo u NOB-u. Treća »Zorom rano ...« u svom izvornom obliku nije nastala poslije rata, već 1942. na Baniji, a prenosila se pod nazivom »Pjesma radnih bataljona«. Ostale dvije pjesme stare su narodne, koje su — sadržajno prilagođene — bile popularne već među partizanima, pa prema tome ne spadaju u grupu o izgradnji. U »Zborniku partizanskih narodnih napjeva« doneseno je po nekoliko varijanata jedne te iste pjesme. Iz tog zbornika Čubelić uzima, npr., varijantu »Kad Slavonci krenuše sa Papuka gore«, iako je varijanata »Kad su Sremci krenuli« muzikalnija, a i za vrijeme NOB-a u Hrvatskoj bila raširenija od drugih varijanata. Uz to, Slavonija je zastupljena (kad se već uzeo taj kriterij) sa dvije pjesme, dok se Sremci i ne spominju. Godine 1942. poslije napada na Talijane kod Glavica blizu Sinja nastala je pjesma »Poletilo jato vrana«. Uglavnom je pjevana na sinjsko-splitskom području. U Čubelićevoj verziji donosi se u ijekaviziranom obliku. Mnoge od onih nekadašnjih partizanskih narodnih pjesama teško je u ovoj zbirki, kao i u prošloj *Plameni cvjetovi* prepoznati. »One su — kako već reče V. Popović u Telegramu od 3. XI 1961 — prirodno preuzete iz dosadašnjih zbirki, ali s njima je preuzet velik dio balasta iz tih zbirki. A još se davno pisalo o potrebi kritičkog stava prema narodnim pjesmama naše revolucije — ali — kako vidimo — uzalud.«

Čubelić se bez razloga kritički osvrće na zbirku M. Bošković-Stuli *Petokrako*, zašto si *crvena*, navodeći da njen (po mom mišljenju ispravan) »metodski postupak ne poštuje dovoljno ambijentalne karakteristike teksta i princip autonomnosti ispjevane i napisane riječi.« Međutim spomenuta je autorica znala što radi. (U zbirki je, uostalom za svaki pojedini dvostih tačno navedeno odakle je uzet.) Za sve one koji su se za vrijeme NOB-a hvatali u kolo i igrali u njemu, mnogi su sadržaji od dva, tri ili četiri stiha, sada uklopljeni u veće pjesničke cjeline, bili već sami po sebi cjelovite pjesmice. Npr. pjesmicu:

Procvjetala ljubičica plava
na jastuku gdje drug Tito spava,
pa miriše kad drug Tito diše

uklopiti u širi kontekst, znači oduzeti joj ljepotu. Tako je i sa pjesmicom — distihom »Petokraka zašto si crvena« kao i sa mnogim drugim distisima koji su nastajali i živjeli svojim životom u narodu sve do bilježenja. Prema tome nije tačno što Čubelić kaže na str. 44 da su distisi ... razumljivi u svojoj punoći samo (podvukao A. N.) u vlastitoj okolini: u društvu ostalih distiha«. Ali autor se ne drži ovih principa koje proklamira. Npr. »Lepa Janja« u Barjaktarevićevoj zbirki »Narodne pjesme 1941-1951«, Kragujevac 1952, preštampana je bez dva zadnja stiha:

Bledi mesec potonuo,
bratac mi je poginuo.

(Autor nigdje ne govori o tom svom postupku.) Pjesma »Petokrako, zašto si crvena« sastavljena je od niza distiha među kojima je organska veza vrlo slaba ili nikakva. Takvih slučajeva ima više. Većina pjesama sastavljenih od distiha nisu su se uvijek onako i onim redom pjevale. I to je trebalo objasniti.

Na str. 42 suprotstavljajući se mišljenju M. Burića o međusobnim prepletanjima, prenošenju i preuzimanju motiva i izražajnih sredstava o kojima je pisao u Telegramu od 27. VII 1961. Čubelić poistovjećuje revolucionarne pjesme s narodnima i partizanskima, premda su to tri pojma od kojih svaki ima svoj sadržaj. Predratne revolucionarne pjesme »Gradimo kule do neba«, »Mitrovčanka«, »Ivančica planina« i dr. nisu nikakve dorevolucionarne i buntovne — kako ih Čubelić naziva. One su našle i svoj direktan produžetak u partizanskim revolucionarnim pjesmama. Partizanske narodne pjesme izviru također iz starijih narodnih pjesama, ali se razlikuju od novijih revolucionarnih. Kad govorimo o partizanskim pjesmama, onda mislimo i na narodne i na one revolucionarne.

Potrebno je (da bismo odgovorili na više Čubelićevih zamjerki) ukazati ovdje na jednu činjenicu preko koje se često prelazi, a ta je da bi pri sastavljanju jedne antologije najmasovnijih, najrasprostranjenijih i najpopularnijih partizanskih pjesama pjevanih za vrijeme rata došle u obzir upravo one kojih u ovoj i sličnim zbirka nema jer se svojim izrazom razlikuju od onih partizanskih pjesama koje pripadaju narodnoj tradiciji (npr. »Budi se Istok i Zapad«, »Bilećanka«, »Mitrovčanka«, »Po šumama i gorama«, »Konjuh planinom«, »Svi na front« itd.).

I na kraju nekoliko pitanja. Zašto, analogno pjesmama, nema među anegdota primjera iz drugih jezičnih sredina? Zašto su neke pjesme iz grupe »Ustanak u Makedoniji« prevedene, a neke nisu. (Sa slovenskog nisu prevedene).

I sada riječ-dvije o priložima. »Kronologija partizanskih narodnih pjesama i anegdota« izvršena je prema godinama koje nose zbirke, i to prema onim iz danjima iz kojih je Čubelić odabrao pojedine tekstove za svoju zbirku. Međutim, pjesme su se štampale i za vrijeme rata u raznim listovima, a poslije i šapirografirane zbirčice. U tome je korisno mogla poslužiti bibliografija Emilije Cerović navedena pod rednim brojem 21. Neki vrijedni radovi nisu navedeni. Npr., naveden je manje važan članak M. Bošković-Stulli pročitan na Radio-Zagrebu 1952. ili rezime od jedne strane Milana Škrbića, a nije navedena zbirka od 145 anegdota Partizanske zgrade i nezgode B. Vujanca, Beograd 1962, važniji radovi M. Bošković-Stulli (Republika 1953. i Kulturni radnik 7-8, 1961), radovi N. Hercigonje i dr.

Ni navodi stručne literature nisu pouzdani, ali time nećemo zamaratiti čitaoce. Dovoljno je, mislim, ovo što smo rekli.

Ante Nazor

USTNAJA POEZIJA RABOČIH ROSSII. Sbornik statej pod redakcijom V. G. BAZANOVA. Izd. Nauka, Moskva-Leningrad 1965, 190 str.

Ova zbirka članaka o radničkom usmenom stvaralaštvu u Rusiji izdana je u povodu naučnog simpozija koji je održan u Sverdlovsku 1963, a o čijem je radu (referatima, saopćenjima i diskusiji) pisano u časopisu *Sovjetskaja etnografija*, br. 4, 1963. U knjizi nisu objavljeni referati ni saopćenja, već članci posebno napisani za to izdanje.

Tematika članaka je ova: historija radničkog folkloru, osnovni problemi njegova proučavanja, specifičnost radničke pjesme, radnička *častuška*, proza, suvremeni procesi u radničkom folkloru, lokalne tradicije i žarišta, periodizacija historijskog razvitka pojedinih vrsta i dr. U više priloga postavlja se pitanje estetske vrijednosti radničkog folkloru i njegovih kriterija. Govori se o granicama među